

Københavns mosaiske menighed hjemme

Den 19. juni 1945¹ bragte Billed Bladet en række billeder fra Københavns ældste synagoge, synagogen i Læderstræde, hvis stifter, Moses Levy, blev skildret i en artikel i det seneste nummer af Rambam. Billedserien i Billed Bladet var fra den tid, den lille synagoge også husede nogle medlemmer fra menigheden i Krystalgade, efter at de kom hjem fra Sverige og Theresienstadt, indtil Krystalgade-Synagogens genindvielse skulle finde sted d. 22. juni 1945. På dette tidspunkt var synagogen i Læderstræde nøjagtigt 100 år gammel.

Rambam har af billedbureauet Scanpix fået speciel tilladelse til at mindes denne begivenhed og bringe de af billederne som er bevaret. Det er med stor tak at vi bringer dem og den tilhørende tekst fra dengang. Redaktionen har også taget kontakt med to af medlemmerne af den daværende menighed og efterkommere efter Moses Levy, som stadig er iblandt os, Bjørn Bamberger som bor på Long Island i New York samt Helene Meyer, som har kastet yderligere lys på den lille, men betydningsfulde, synagoge i Læderstræde. Billederne blev taget af fotografen A.E. Andersen, og han var også ansvarlig for teksten.

Kantor Leo Grabowsky fra Synagogen i Krystalgade leder en Forbøn for Nymaanen. Ligesom Menigheden bærer han en Tallés, et Tæppe af Silkevævning med Brokade af Sølv eller Guld. Mens Krystalgade-Synagogen er lukket, fungerer dens Gejstlighed i Læderstræde. Ingen Mand maa betræde det hellige Rum med blottet Hoved. I Pultene har hver sit Skab til Bederemme, Talles'en og Bønnebøger. Gudstjenesten begyndte Kl. 7 Morgen.

Udenfor de mattede Vinduer fløjter Cykler og Trækvogne forbi i det smalle Læderstræde. Men gennem 100 Aar, siden Juni 1945, Christian den Ottendes Enevælde, har Interiøret indenfor disse stille Vægge staaet uforandret.

Set herunder fra venstre Gartner Ruben, Königs-hoefer, Frimærkehandler Ruben, Toralæser Kami-nowitz, Lærer Kurzweil og Kantor [Eugene (Jenö)] Goldberger. [Red. manden længst til højre er ukendt].

Københavns mosaiske menighed hjemme

Den patriarkalske Herre i Baggrunden med det udslagne Skæg er Menighedens Schæchter, Rabino-witz, og foran ham sidder Kirketjeneren fra Synagogen i Krystalgade, Margolinsky. Den ortodokse Religion foreskriver sine Tilhængere daglig Guds-tjeneste. Endog under Flugt eller under Transport til Konzentrationslejre opretholdt Jøderne denne ubrydelige Tradition.

I dyb Andagt nærmer Menigheden sig Torarullen under Oplæsningen og berører dens kostelige Pergament (hvorpaa Teksten er indskrevet med Gaasepen) med Fligen af deres Tallesim, som de bagefter kysser. Naar Oplæsningen er til Ende, rulles Pergamentet atter sammen og fæstnes med broderede Baand. Derpaa iføres Rullen sit Silkeskrud og sine klokkebehængte Sølvkroner og sættes af Kantoren tilbage i Skabet, hvor seks andre staar. Moses Lewys Oldesøn, nuværende Forstander i Moses Levys Stiftelse og Synagoge, Antikvitethandler Bamberger, forelæser Bønnen. Bogen hviler på et Stykke kosteligt Brokade. – Dens Sider læses omvendt vore fra højre til venstre.

Kvinder har ikke Adgang til Synagogen under Gudstjeneste, men gennem en aabnet Dør kan de fra Synagogeforstanderens tilstødende Spisestue overvære den højtidelige Handling. I dyb Stilhed lytter de til Kantorens Bøn og Menighedens lavmælte Kor. Hverken Sang eller Musik forekommer i Rituallet. Herover to unge Damer i Spisestuen, begge Tipoldebørn af Synagogens og Stiftelsens Grundlægger Moses Lewy, Frøkenene Helene Perlstein [til venstre] og Helen Bamberger, Datter af Synagogeforstander Bamberger.

Mens Kantoren oplæser Forbønnen, svarer Menigheden i lavmælt Kor. Ved Pulten ser vi Slagter Fischermann, Emigranten Schein og Skrædder Fischer. Bemærk det paa Panden under Hatten fastspændte Skrin med Skriftsteder fra Torarullen og Bederemmene om de hvilende Hænder.

Moses Bamberger læser.

Dette billede [herunder] blev ikke bragt i Billed Bladets artikel. Ved pultene står skrædder Fischer og slagter Fischermann, men Bjørn Bamberger ses i baggrunden. Emigranten Schein, [iført en eight-piece], afhænder Torahen til kantor Leo Grabowski mens antikvitetshandler Moses Bamberger ser til. I de bagerste rum ses fem af menighedens kvinder.

Bjørn Bamberger erindrer

Jeg blev født i 1931, som yngste søn af Moses og Clara Bamberger. Jeg har to brødre, Ib og Niels, samt en søster Helen, gift Hellmann. Jeg gik på Krebs Skole i fem år og var lige begyndt på Østre Borgerdydskolen, da vi måtte skjule os, oven over en dagligvarebutik i København. Lidt senere flygtede vi til Sverige i en fiskerbåd.

Jeg husker, hvor bange jeg havde været i 1940, da tyskerne besatte Danmark, og hvor stramt jeg holdt min fars hånd, da han fulgte mig til skolen. Hver dag efter skole, gik jeg til Rabbi Wolf S. Jacobsons hus i København, hvor hans kone underviste mig i Biblen med Rashis kommentarer.

Jeg havde mange venner på begge skoler, og jeg hørte aldrig et ondt ord om jøder, og følte mig aldrig diskrimineret på grund af min religion. Jeg var bare ”en af drengene”, og blev behandlet som ligeværdig på disse drengeskoler.

I Sverige boede vi i Malmø og jeg gik på den *Den Danske Skole* i Lund. I Malmø fejrede jeg min *Bar Mitzvah*. Vi var i Sverige indtil maj 1945, hvor vi vendte tilbage til et befriet Danmark.

Da jeg og min familie pludseligt blev tvunget til at forlade vores hjem i København, onsdag eftermiddag den 29. september 1943, var min mor lige færdig med forberedelserne for den kommende *Rosh Hashanah*-fest. Bordet var blevet dækket, stearinlys anbragt i lysestagerne og det traditionelle *Challah*-brød var bagt. Da vi vendte tilbage fra Sverige i maj 1945, efter omkring 22 måneders eksil, stod alting præcis som da vi havde forladt det! Naboerne havde sørget for, at ingen kom ind i vores hjem under vores fravær.

Jeg husker tydeligt dens smukke sommerdag i maj 1945 – for 65 år siden – da fotografen fra *Billed Bladet* besøgte vores synagoge i Læderstræde 5. Han ønskede at rapportere om jødernes gudshuse i København – blot et par uger efter deres tilbagevenden fra Sverige.

Fotografen satte mig ved siden af *Torah*-rullen, og bad mig om at kontrollere rigtigheden af teksten og også at forsøge at fortælle ham om grunden til, at alle mændene dækkede deres hoveder.

Den store og storslåede synagoge i Krystalgade i København, indviet i 1834, var blevet skændet af den tyske værnemagt. Nu var den ved at blive grundigt rengjort og repareret, og skulle genindvies den 22. juni 1945

I mellemtiden blev gudstjenesterne i Moses Levys Stiftelse, den gamle synagoge som min oldefar Moses Levy Koch havde grundlagt omkring 200 år tidligere, afholdt hver morgen og aften og hver plads blev besat. Kantor Leo Grabowsky førte gudstjenesterne med stor hengivenhed og kærlighed, og menigheden sluttede sig til ham i bønner. De fleste af de danske jøder var blevet reddet fra de forhadte nazister, takket være det danske folk, og der var meget at være taknemmelig for.

Vores synagoge i Læderstræde eksisterede i yderligere 10-15 år. Det blev overordentlig vanskeligt for min far fortsat at foretage de daglige tjenester, som krævede mindst 10 mænd af jødisk tro over 13 år.

I 1955 besluttede mine forældre at flytte til USA med familien. I New York fortalte min far Lubavitcher Rebbe, Menachem Mendel Schneerson, hele historien om stiftelsen i Læderstræde og problemet med at skaffe den daglige *Minjan*. Rebben sagde, at han ville gerne have lokalerne og han sendte en ung rabbiner til København, som oprettede en *Jeshiva* i Læderstræde 5. I begyndelsen fik han mange elever fra Frankrig og England. Men huset i Læderstræde 5 var gammelt og havde brug for mange reparationer, taget var yderst elendigt, og mursten faldt ud af husets vægge, hver gang busserne kørte igennem Læderstræde. Huset var blevet fredet, men der var ingen penge i kassen og bestyrelsen besluttede at låne penge i en bank i København til de istandsættelser, som kommunen forlangte. På grund af økonomiske vanskeligheder blev huset solgt på en

tvangsauktion. Jeshiven drejede nøglen om efter et par år, hvorefter rabbineren rejste tilbage til Belgien. Rabbineren, som tjente i Læderstræde i 1950'erne, hedder Azriel Chaikin. Han er i dag overrabbiner i Ukraine.

Inventaret fra synagogen blev senere skænket til Københavns Bymuseum og *Torah*-rullerne blev opbevaret i synagogen i Krystalgade.

Helene Meyer aflægges et besøg

Da redaktøren aflagde Helene Meyer, født Perlstein, et besøg i foråret 2010, huskede hun lyslevende den dag i juni 1945, da reporteren fra *Billed Bladet* dukkede op. Helene var 23 år i 1945. Hun var uddannet som tilskærer på Tilskærerakademiet på Rådhuspladsen, som tydeligvis kan ses på hendes elegante tøjstil på billederne i *Billed Bladet*.

Helene er stolt af sin families synagoge i Læderstræde, og fortæller indgående om dens historie og om familietræet, som er stort og spredt over flere kontinenter. Hendes spisestue i lejligheden i nærheden af Krystalgade er som et lille jødisk museum. Væggene er nærmest tapetseret af billeder af anerne, der spillede en vigtig rolle for stiftelsen i Læderstræde. Der bliver også tid til at kigge på fru Meyers fremragende porcelænsmaleri over kaffen og en vidunderlig jødisk mandelkage, bagt efter en gammel familieopskrift.

Helene husker godt, hvor mange kvinder der var til stede i Læderstræde den dag og til trods for, at man kun kan se dem i silhuet på et af fotografierne, er hun sikker i sin sag, når hun ud fra tøjet og damerens statur identificerer dem prompte ved hjælp af et forstørrelsesglas. Der var Emilie Perlstein, Raisa Köningshoefer, Klara Bamberger og Betty Wertheimer.

Helenes mors familie, Emilie Perlstein, var ikke "født ind i" menigheden i Læderstræde, så Helene gik de første år af sit liv med moderen i synagogen i Krystalgade. Her har hun længe haft sin faste plads, og her kan man finde hende hver lørdag, med undtagelse af de perioder hvor hun er på besøg hos sin søn Jan, som er succesfuld advokat i staten New York.

Helene Meyer husker tydeligt, at da man vendte tilbage fra Sverige, var *Torah*-rullerne stadig på deres plads og det evige lys, *Ner damid*, ved Aron Hagogesh (*Torah*-skabet), brændte stadig. Hun husker også ganske klart, at der i det nummer af *Billed Bladet*, hvor artiklen om synagogen blev bragt, var et stort fotografi af Dronning Ingrid som stod med Margrethe i hånden. Det var en glædelig bekræftelse af at være tilbage i sit eget land efter de frygtelige år under besættelsen og eksilet i Sverige.

Fotografierne i denne artikel © Scanpix

NOTE

¹ *Billed Bladet*, Nr. 25. 19. juni (8. årg.) 1945, s. 6-9.